

●BEVEZETÉS

**AZ EGYÉN ÁLLAMOSÍTÁSA
AVAGY A ROMÁNIAI MAGYAR OKTATÁSÜGY
TÖRTÉNETÉNEK VÁZLATA 1918–1996**

1. KÉT VILÁGÉGÉS KÖZÖTT – „KULTÚRZÓNÁBAN”

Az 1918-as főhatalomváltás rendszer voltában támadta meg, és kényszerítette átalakulásra az erdélyi oktatási hálózatot, benne a szabad nemzeti lét megélésére előkészítő erdélyi magyar iskolát. A régiót sújtó államnacionalista fátum 1918 után is keserves kényszerpályán mozgatta a nemzeti és polgárjogi mozgalmakat, és állította szembe őket egymással a legkiélezettebb vagy-vagy formájában. Miután e földön az első világháború után egy addig elnyomott népcsoportnak, az egyesülést óhajtó románságnak sikerült felülkerekednie, akik nevében a hatalmat gyakorolták, sorra végigvitték, sőt túllicitálták az alulmaradt nemzetrészek, kisebbségek rovására mindama törekvéseket, célokat, melyeket addig, okkal vagy anélkül, ellenfeleiknek tulajdonítottak. A megtorlás gondolatában, egy retrográd 19. századi nacionalizmusban fogant politika hamarosan az elnyomás olyan új rendszerének kialakulásához vezetett, mely a történelmi igazságtétel ideológiájával kívánja igazolni intézkedéseit. Eme elavult historizálás hiába jelent nyílt hadüzenetet a polgári demokráciának, a rá hivatkozó hatalom ma is szilárdan ül a nyeregben. A felszított nacionalista szenvedélyek a húszas-harmincas években is lehetetlenné tették a szótértést a kisebbség és az állam képviselői közt, e mérgezett légkörben a súlykot csak elvetni, a célon csak túllőni lehetett. A hatóság oktatáspolitikája Erdélyben csupán erőszak árán volt fönntartható. A későbbi szász és zsidó exodus mutatja, milyen választás elé állítja e gyakorlat az akár nyolc-száz éven át Erdélyt hazájuknak valló népcsoportokat is.

A NAGYLELKŰ ÍGÉRET PILLANATA

A kortársak különbséget tettek a románság erdélyi és ókirálysági politikusainak felfogása közt, s a distinkció elvi szempontból valóban nem minden tanulság nélkül való. A gyulafehérvári határoza-

tok a 19. századi román nemzeti mozgalom ideológiájával összhangban, de a jogvédelmi harc máig érvényes konklúzióját sumházva azt ígérük ugyanis:

„Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Mindenik népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által.”

Az autonómiaeszmét, benne a tanügyi önkormányzat román vezetőktől származó fenti gondolatát lett volna hivatott megerősíteni és nemzetközi jogi garanciákkal ellátni az 1919. december 9-i dátumot viselő párizsi kisebbségi szerződés, melynek idevágó passzuszában ez áll:

„Olyan városokban és kerületekben, ahol a nem román nyelvű román állampolgárok jelentékeny arányban laknak, a román kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy ily román állampolgárok gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a román kormányt abban, hogy a román nyelv oktatását az említett iskolákban kötelezővé tegye.

Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban laknak faji, vallási és nyelvi kisebbséghez tartozó román állampolgárok, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékony célra fordítatnak” (10. cikk).

„Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületeknek, a román állam ellenőrzése mellett, vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzatot engedélyezzen” (11. cikk).

A szerződést aláíró román kormányzat nem tekintette magára nézve kötelezőnek az előírások betartását, a később hatalomra kerülő Nemzeti Parasztpártban pedig sem szándék, sem erő nem volt ahhoz, hogy ígéreteit valóra váltsa a tárgyalt időszakban.

KULTÚRVAGYON? HADISZÁKMÁNY?

Hogy milyen művelődési értékek kerültek 1919-ben a bevonuló román hatóságok kezére az erdélyi helyzetet az ókirálysággal összevető statisztikákból tűnik ki a legplasztikusabban, mely Buday Árpád és Barabás Endre adatai alapján készült:

	Az ókirál- ságban	Erdélyben	Besszará- biában	Bukovi- nában	Együtt
I. Kisgyermeknevelő					
– kisdédóvoda	229	675	–	–	904
– állandó gyermekmenhely	–	59	–	–	59
– nyári menedékhely	–	280	–	–	280
Összesen	229	1014	–	–	1243
II Elemi oktatás					
– állami és magán elemi	5339	5631	1292	493	12755
– általános ismétlőiskola	–	3561	–	–	3561
– gazdasági ismétlőiskola	–	1002	–	–	1002
Összesen	5339	10194	1292	493	17318
III Középfokú oktatás					
– ipari, kereskedelmi és gazdasági iskola	124	222	6	4	356
– fiú- és leánygimnázium	27	72	28	20	147
– fiú- és leánypolgári	23	130	28	–	181
– tanítóképző	16	28	3	3	50
– óvónőképző	–	4	–	–	4
Összesen	190	456	65	27	738
IV Felsőoktatás					
– szakirányú főiskola	6	5	–	–	11
– elméleti főiskola, egyetem	2	1	–	1	4
– teológia	–	13	–	–	13
– jogakadémia	–	2	–	–	2
Összesen	8	21	–	1	30
Együtt	5766	11685	1357	521	19329
Százalékban	29,8	60,5	7,0	2,7	100,0

Forrásmunkáim tisztességes voltára vall, hogy a fenti táblázathoz csatoltan közlik az alább következőt, melyből kiviláglik, hogy az erdélyi iskolarendszeren belül valóban komoly aránytalanságok ál-

lottak fönn, de egyben az is, hogy elemi iskolákkal a románság itt jobban el volt látva, mint a Kárpátokon túl. A kimutatás a Romániához került területeken 1918 szeptemberében még működő iskolák jellegére, fokozatára és tannyelvére vonatkozó adatokat sűríti magába. A széthullás előtti pillanatban tehát az alábbi volt a helyzet, a viszony az államnyelv és az emancipálódóban lévő kisebbségi nyelvek közt az oktatásban:

Iskolák jellege	Elemi népiskola				Polgári iskola			Középiskola			Tanítóképző		
	ma-gyar	ro-mán	né-met	más	m.	r.	n.	m.	r.	n.	m.	r.	n.
1. Állami	1497	–	–	–	66	–	–	25	–	–	10	–	–
2. Községi	305	96	26	80	12	–	–	2	–	–	–	–	–
3. Görögkeleti	–	1218	–	–	–	1	–	–	3	–	–	3	–
4. Görög katolikus	–	1078	–	–	–	2	–	1	2	–	–	5	–
5. Evangélikus	8	–	261	–	–	–	–	–	–	9	–	–	3
6. Római katolikus	388	–	–	–	25	–	7	13	–	–	11	–	–
7. Református	322	–	–	–	3	–	–	9	–	–	3	–	–
8. Unitárius	26	–	–	–	–	–	–	2	–	–	–	–	–
9. Izraelita	42	–	–	–	3	–	–	–	–	–	–	–	–
Összesen	2588	2392	287	80	109	3	7	52	5	9	24	8	3
Együtt	5347				119			66			35		
Összesen állami	1497				66			25			10		
Összesen felekezeti és más autonóm iskola	3850				53			41			25		

A belényesi görög katolikus főgimnázium elemijében tiszta román, a felső osztályokban két nyelven folyt a tanítás (lásd Barabás Endre dolgozatát a *Jancsó Benedek emlékkönyvben*, 1931, Budapest).

TÍZ ÉV (1919–1929) VESZTESÉGEI

A kérdés, hogy az uralomváltás méltányos arányosítás szerint alakítja-e át a megörökölt iskolahálózatot, vagy pedig egy ellenkező előjelű torz struktúrát hoz-e létre, sajnos hamar eldőlt. Az új hatóságok átvették az állami iskolákat, és azokba új intézmények köl-

töztek, az 1919–20-as tanévben ugyan még 14 állami főgimnáziumban, 21 polgári iskolában, egy tanítóképzőben, 6 felsőkereskedelmi iskolában és 10 ipari szakiskolában magyarul folytatható tovább az oktatás, de tíz év múlva ezekből már csupán a nagyváradi Gozdsu Líceumban és a kolozsvári felsőkereskedelmiben maradtak magyar tannyelvű párhuzamos osztályok, a többi iskola mind nyelvet váltott. Az egyedüli iskolafenntartóvá vált egyházak tanintézetek százainak felállításával reagáltak a 19-es fordulatra, betölteni kívánván a kiesett állami hálózat után maradt űrt. Tőkéczy László Iskola a határon (*Századvég*, 1987, 4–5. szám) című dolgozatában leírja, hogy az impériumváltás utáni első tíz évben 3462 magyar elemi iskola működött, ebből közel hatszáz volt az új alapítású, és többségében, sajnos, hamar megszűnt. A három és félezer iskolából azonban a harmincas évek elejét mindössze 830 élte meg. Hasonlóképpen katasztrofális csökkenést mutat a polgári iskolák száma, 139-ből 29 volt csupán képes túlélni az első évtizedet, a 65 főgimnáziumból megmaradt 17, a 27 tanítóképzőből 7 s a 28 felsőkereskedelmiből 4. A felekezetek közös erőfeszítéséből született egyetemalapítási kísérletet csírájában elfojtották, a másik póluson is szinte teljes a pusztulás: alig 17 magyar óvoda állt fenn az 1929-es kimutatások szerint. Mindezek egyenes folyományaként a magyar anyanyelvű elemisták egy nyolcada kényszerült román tannyelvű iskolába, a középiskolásoknak pedig több mint a fele: hatvan százalékkal. Eme változások okául felhozható a magyar szülők egy részének reményvesztése, de ez távolról sem „kielégítő” magyarázat.

AZ ISKOLA ÁLLAMOSÍTÁSA

Szemben Erdéllyel, ahol a 19. század végén az ún. megengedő jellegű joggyakorlat vált normává az iskolafenntartás terén, Romániában az A. I. Cuza liberális reformjaival kezdődő modernizáció az állami iskolák rendszerét tette általánossá, sőt kizárólagossá. Erdélyben, miként láttuk, még az impériumváltás idején is, a taninté-

zetek túlnyomó többsége egyházi, illetve községi, alapítványi vagy magániskola stb. volt, s ez a román tannyelvű iskolákra még fokozottabb mértékben volt jellemző, mint a többire. Ezzel szemben az ókirályságbeli oktatási hálózat, az Európához való gyors felzárkózás szándékából fakadóan is bizonyára, a fő támaszt jelentő államhoz kapcsolódott, s ezáltal a nemzetteremtő stratégia is sajátosan etatisztikus jelleget kapott, a beolvasztó törekvések pedig úgyszólván akadálymentesen érvényesülhettek. A dobrudzsai bolgárok, az addig egyházi magyar iskolákat fönntartó csángó községek mindmind állami román tannyelvű elemi stb. kaptak. Ugyanakkor az Erdélyben hatályos magyar törvények, így az Apponyi-féle 1907. évi XXVII. törvénycikk a felekezeti stb. iskolák állami felügyeletét írja elő, az államsegély folyósítását és mértékét az állami tanterv bevezetésétől teszi függővé, és kötelezi az iskolákat a magyar nyelv tanítására. Ún. „nemzeti tantárgyak” magyar nyelven való oktatásáról tehát szó sincs benne, nem is lehetne.

Az oktatási intézmények állami tulajdona és kezelése a tanulói lélek sajátos pszichés torzulásokat előidéző ellenőrzését tette lehetővé. A nemzetállami ideológia szellemében történő egyenműsítésre való törekvést nagyon befolyásos erők vállalták fel a múltban, miként nyíltan követett célja nem egy kormánytöbbséget támogató mai pártnak is. 1919 óta jóformán nem múlt el év, hogy a „csavaron ne húztak volna egyet”, ne sértették volna meg az egyén vagy közösség valamelyik alapvető polgári szabadságjogát (nyelvhasználat, társulási szabadság).

A „NEMZETI ISKOLA” ELSŐBBSÉGE

Már a Nagyszebenben székelő Kormányzótanács átmenetinek tekintett irányítása alatt, 1919-től kezdődően hozzálatnak a magyar tannyelv kiküszöböléséhez az előző tanévben még magyarul oktató állami iskolákból. 1919 őszén elrendelik az összes elemi iskolák át-szervezését, megteremtik a „nemzeti elemi iskolák és óvodák” tí-

pusát, s kizárólag állami iskolák felállítását engedélyezik azon községekben, melyeket román településeknek minősítenek. Az egyházak iskolaalapítási jogát korlátozzák, és megkezdik a magyar tan nyelvű állami elemi felállítását is – gyakorlatilag a felekezeti visszaszorításának céljával.

A TANÁRKÉPZÉS MINT ÁLLAMI MONOPÓLIUM

A megszűnt tudományegyetemi oktatás pótlására 1921-ben megindul a tanárképzés a Református Teológián hat szakon, 37 előadóval és 198 hallgatóval. Két félévi működés után, a közben miniszterré lett Constantin Angheliescu intézkedése nyomán azonban felszátják, arra hivatkozva, hogy a tanárképzés állami feladat.

A két világháború között egyetemet vagy főiskolát alapítanunk nem lehetett Romániában.

LOJALITÁS ÉS EGZISZTENCIA

Az új hatóságok nevében fellépő Kormányzótanács első intézkedése az volt, hogy 1919. februárjában hűségeskü letételére hívta fel az állami iskolák alkalmazottait. Ezt azonban a békeszerződés aláírása előtt, érthető módon, nem tekintette ajánlatosnak a tanári kar. A Kormányzótanács határozata úgy szólt, hogy aki a hűségesküt az új hatalomra nem teszi le, az állásáról önként lemondottnak tekintendő, és az új országban semmilyen állást nem nyerhet (Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929. Juventus Kiadó, Kolozsvár, 1930). Szinte szükségtelen hozzáfűzni, hogy a rendelkezés nagyban megkönnyítette a volt magyar iskolahálózat épületeinek, felszerelésének átvételét és az addigi tanári kar jó részének minden további formáság nélküli menesztését. A magyar nemzetiségű tanárok és tanítók zöme végül 1921 elején tette le a hűségesküt.

A ZSIDÓK ÉS A SVÁBNAK MINŐSÍTETTEK ELKÜLÖNÍTÉSE

Már az 1920 végén kiadott rendelet megkezdte a magyar anyanyelvű zsidóság és a Szatmár megyei sváb eredetű magyarok erőszakos leválasztását a magyarságról azzal, hogy megtiltja a más felekezetűek felvételét az egyházi iskolákba. A százezres nagyságrendű magyar zsidóságot illetően az volt az elv, hogy amely kisebbség „nem akar” úgymond a maga nyelvén tanulni, az tanuljon az állam nyelvén. Az izraelita felekezet magyar tannyelvű iskolát tehát nem tarthatott fenn. Szatmár megyében pedig az történt, hogy az ostromállapot jegyében kinevezett közigazgatási szerv rendelete szerint 26 községben a római katolikus iskolákat arra kötelezték, hogy a magyar tannyelvet a románnal cseréljék fel.

ANYAGI NYOMOR

A földreform meggyengítette az iskolákat támogató alapítványok anyagi helyzetét, s a kiesett jövedelmet az állam nem pótolta. Államsegélyben a magyar iskolák csak ritkán részesültek a húsz év alatt (eltérően az addigi erdélyi gyakorlattól), akkor is kivételesen kis összegeket kaptak. Így följegyezték, hogy az 1930-as államsegély, a magyar felekezeti iskolák akkori 80 ezer növendékével számolva, tanulóként 131 lejt jelentett, míg az állam saját iskoláiban évi 11 ezer lejt költött egy-egy tanulóra. Megfosztották a magyar oktatást másik pénzforrásától is. A korabeli Romániában az volt a szokásjog, hogy az állami iskolák tanári karának fizetését a központi költségvetésből folyósították, míg az iskolák dologi kiadásairól (épületek karbantartása, fűtés, igazgatói lakások fenntartása stb.) a községi költségvetés gondoskodott. Mivel az állam a magyar településeket állami iskolák (sok helyt ortodox templomok) építésére kötelezte, az ezzel járó költségek felemésztették a községi pénztáraknak a meglévő iskolákra eső tételeit. Ha pedig mégis ju-

tott volna a felekezeti magyar tanintézetnek belőle, gyakran előfordult, hogy kifizetését az új közigazgatási tisztviselők megtagadták, tudniillik a községi önkormányzatokat úgyszólván végig felfüggesztették a húsz év alatt. Az iskolákat emiatt az adókkal megnyomorított szülők hozzájárulásából kellett fenntartani, a magyar tanítói és tanári kar pedig kénytelen volt beérni az állami fizetéseknel jóval szerényebb jövedelemmel. (Külön jogi szabályozás útján csökkentették a felekezeti és a magánoktatásbeli fizetéseket: megszabták, hogy az állami béreknél kisebbeknek kell lenniük.)

MÁSODRENDŰ TANERŐK

A hagyományos erdélyi gyakorlattól eltérően a javadalmazási másodrendűséghez egyéb diszkriminatív intézkedések járultak. Így az állami iskolák tanáraival együtt a felekezetieknek is román nyelvvizsgát kellett tenniük (ezt az alkalmazás előfeltételének tekintették), az iskolák pedig csupán miniszteri hozzájárulással alkalmazhatták tanáraikat. Megvonták a tanítóktól a féléru vasúti kedvezményt, nyugdíjigényüket nem ismerte el a román állam, s akinek a román nyelvi tudását a nyelvvizsgán elégtelennek találták, és emiatt elbocsátását előírták, az nyugdíjra sem volt jogosult. Külön kálváriát jelentett a magyar tanítók és tanárok okleveleinek egyenjogúsítási procedúrája, amitől a szász és román tanerőket megkímélte az állam. Az addigi gyakorlattól eltérően nem csupán a más vallású gyerekeket, hanem 1922-től a más vallású tanítókat, tanárokat is kitiltják a felekezeti iskolákból.

A LEÉRTÉKELT NYELV

Amikor az 1922–23-as tanévben új, abszolválónak nevezett vizsgát vezetnek be a középiskola negyedik osztálya után, annak tárgyai közé a magyart nem veszik fel. A közhatóságok 1922. januárjától már csak román nyelven írott beadványokat fogadnak el. Ha-

sonlóképpen nyelv-, egyben tanulóellenes diszkrimináció, hogy a magyar felekezeti iskolákat eltiltják a magántanulók vizsgáztatásától, azaz a magánoktatást államosítják, „nacionalizálják”. A hátrányos megkülönböztetés az állami tulajdonban lévő magyar tannyelvű intézeteket sem kerüli el, az 1923–1924-es tanévvel kezdődően ezekben ugyanis román nyelvű tantárgy lett a történelem, a földrajz, az alkotmánytan, de elrendelték a számtan és a francia nyelv román nyelvű magyarázatokkal történő oktatását is. Hasonlóképpen „nacionalizálták” az összes szerzetesi, apácarendi, valamint a községi és társulati középiskolák tannyelvét: kizárólag a románt tették meg egyedüli oktatási nyelvvé. Egyházaink ezáltal elveszítették ilyen jellegű iskoláikat.

ÉRETLEN ÉRETTSÉGIZTETŐK

A hagyományos erdélyi érettségit 1924-ben az abszolváló vizsgával helyettesítik, ami a kisebbségi végzősök számára ama hátránnyal is járt, hogy a szóbelit minden tárgyból, beleértve a természettudományiakat is, román nyelven kellett letenniük. A következő évben új törvényben szabályozták a középiskolai tanulmányokat lezáró vizsgát, s a bevezetett baccalaureatus valódi „pedagógiai guillotine-nak” bizonyult, miként maguk a többségiek is nevezték. A tanulóknak más helységekből, a magyar nyelvet nem ismerő bizottságok előtt kellett számot adniuk tudásukról, s ha maguk nem voltak képesek szabatos románsággal előadni, amit tudtak, tolmács közvetítéséhez folyamodhattak. A pedagógiai képtelenségek e halmozásának meg is lett az eredménye, a vizsgára jelentkezett 410 magyar diák háromnegyede (300) megbukott, s a botrány évről évre megismétlődött. Hogy ez a diákok továbbtanulási esélyeire hogyan hatott ki, nem nehéz átlátni.

MAGÁNOKTATÁS, NYILVÁNOSSÁGI JOG

1925 végén a felekezeti oktatást végül úgy hozták lehetetlen helyzetbe, hogy a külön jogi státust megvonták tőle, és magánjellegű oktatásnak nyilvánították, és ez a jogok további szűkítésével járt. Így az iskolák nyilvánossági jogát újabb elismertetési procedúrának vetették alá, s a vele járó hivatali vegzatúrának. A nyilvánossági jog a vizsgáztatás és az állami érvényű bizonyítványok kibocsátásának jogát jelentette, s kiváló alkalom volt az új törvény alkalmazása arra, hogy minőségi szempontok számonkérése örvén valóságos packázásnak vessék alá a meggyötört oktatási hálózatot, s úgy kezeljék a hagyományos iskolákat, mintha teljesen új létesítményekről lenne szó.

A „KULTÚRZÓNA”

E hivatali sanyargatás művének betetőzését kétségkívül az ún. „kultúrzóna” kiötlése és kíméletlen gyakorlata jelentette, melyet az 1924. július 26-án kihirdetett, ugyancsak Angheliescu nevéhez fűződő elemi iskolai törvény alkalmazásával teljesítettek ki. A törvény egyértelműen kimondja, hogy az állami óvodákban a kizárólagosan használható nyelv a román, a hírhedt 159. paragrafus pedig a szó tulajdonképpeni jelentését megcsúfolva, létrehozza az ún. „kultúrzonát”. E külön tanügyi stratégiának alávetett terület Erdélyben tíz megyét ölelt fel, nevezetesen Bihar, Szilágy, Szatmár, Maros-Torda, Torda-Aranyos, Udvarhely, Csík, Háromszék és Hunyad megyékre terjedt ki, azaz 47 414 négyzetkilométerre, melyen 2 289 000 ember élt korabeli kimutatások szerint, s ami a legfontosabb, ezek 55 százaléka kisebbségi volt. (Besszarábia és Bukovina egyes részeit szintén kultúrzónához tartozónak nyilvánították.) A politikai szándék meglehetősen leplezetlenségében érhető tetten a törvény ama előírásában, mely szerint a „kultúrzóna”-beli állami iskolákba más megyében született és tanult tanítókat kell kül-

deni, akik missziójuk jutalmaként ötven százalékos fizetésemelést és tíz hektár ingyenbirtokot kapnak. A törvény alkalmazásának eredményeként a kisebbségek lakta helységekből a helyi nyelvet nem ismerő állami tanítók tűntek fel, s a tanítványaikkal szót érteni képtelen oktatók csakis a magyar írástudatlanság terjesztői lehettek. Csík megyében már 1928-ban arra panaszkodik a megyei tanács, hogy az állam a megye egész területén megszüntette a magyar nyelvű oktatást iskoláiban.

A SZÜLŐK ISKOLAVÁLASZTÁSI JOGA

E jogot ily körülmények között a sorozatos diszkriminációk alaposan megnyirbálták, korlátozták vagy semmibe vették. A régebbi erdélyi szokás az volt, hogy minden szülő belátása szerint adhatta gyermekét bármilyen iskolába. Mint mondtuk, 1922-től kezdődően tiltották a más felekezetűek beíratását az egyházi iskolákba, majd ezt tilalmat kiterjesztették a más anyanyelvű tanulókra is. Az 1924-es állami elemikre vonatkozó törvény arra kötelezte a szülőt, hogy ha magán-, azaz felekezeti iskolába kívánja íratni gyermekét, akkor köteles előbb e szándékot bejelenteni körzete elemi iskolájának és onnan ún. „dovadát”, igazolványt kérni. A „kultúrznák” elárasztása idegen tanítókkal és a felekezeti oktatás megfojtása aztán olyan helyzetet teremtett sok székely községben is, hogy a szülő mindenemű választási szabadsága megszűnt.

NÉVELEMZÉS

Az adminisztratív elnyomás áthajlását származáskutatásba és fajelméleti alapokra helyezkedő gyakorlatába, a névelemzés meghonosítása jelentette.

A túlhajtott nemzet és fajvédelem, a torz történelemszemlélet tüzen felhevült fantázia oda vezetett, hogy törvénycikkely alakját öltötték a legkirívóbban jogtipró elvek és célok is. Már az elemi isko-

lai törvény előírja, hogy azok a román származású polgárok, akik anyanyelvüket úgymond elveszítették, kötelesek gyermekeiket kizárólag román tannyelvű állami vagy magániskolában taníttatni. A magánoktatási törvény a névelemzést a középiskolákra is kiterjeszti. A dolgok kezdenek oda fajulni, hogy az anyanyelvet nem a tanuló vagy a szülő bevallása, hanem az iskolai hatóságok döntése alapján határozzák meg. Külön rendelet tiltja meg más nemzetiségű tanulók felvételét a kisebbségi iskolákba, román hangzású név vagy a közösségre nem „jellemző” vallásfelekezethez való tartozás elégséges ok arra, hogy az illetőket kötelezzék az átiratkozásra, ha kisebbségi iskolákba jártak. A vegyes házasságból született gyereket román nemzetiségűnek minősítik attól függetlenül, hogy az anya vagy az apa tartozik a görög katolikus vagy görögkeleti felekezethez. Az évtized végére hatalomra kerülő Maniu-kormány ezen csak annyira mert enyhíteni, hogy a nemzetiségnek az apa hovatartozása alapján való megállapítását írta elő. Az átparancsolt gyerekek szüleinek fellebbezéseit nagy tömegükben gyakorlatilag elintézetlenek maradtak. Egy miniszteri rendelet (Anghelescu – 98405/1926) tételesen kimondja, hogy az anyanyelv megállapítása tekintetében a szülők nyilatkozata nem vehető irányadónak, mert itt fennáll a csalás lehetősége, s ezért a szülői nyilatkozatot a magyar tannyelvű iskolákban (!) a felügyelők ellenőrizték. A végső szót tehát a revizor, a hatóság mondja ki. Szükségtelen hangsúlyozni, hogy a hivatali származáskutatás e legalizálása minden jogállamiság felszámolásával egyenértékű.

SZAKOKTATÁS

Az állami hálózatban a magyar nyelvű ipariskolai és kereskedelmi szakoktatás gyakorlatilag elsorvadt az első tíz év alatt, s ami még rosszabb, a román osztályokba egyre kevesebb magyar tanuló, tanoncot vettek fel. Hogy ez tudatos törekvés eredménye a hatóságok részéről, ebben a kortársak nem kételkedtek.

FELSŐOKTATÁS

Miután a felekezetek egyetemalapításra tett kísérletét meghiúsították, a kolozsvári tudományegyetemen pedig csupán egy magyar nyelv és irodalom tanszéket engedélyeztek, s a továbbtanulni szándékozók közül akiknek lehetőségük volt, magyarországi intézetekbe iratkoztak be a kezdeti időszakban. Erdélyben csupán a lelkészképzésről gondoskodhattak a katolikus, református és unitárius teológiai akadémiák. A nyelvi sokk legyűrése után megjelentek a kolozsvári egyetemen az első magyar diákok; 1924-ben azonban még mindig csupán százötven volt a számuk. Öt évre rá már ötszáz körüli azonban, s a növekedés a későbbiekben még számottevőbb, 1934-re ezerszázra nő, de a következő évben a rossz érettségi eredmények miatt már csak hatszázra csökken (Dr. Jancsó Elemér: *Erdélyi Magyar Évkönyv*. 1937, Brassó).

A KÉPESÍTŐ- ÉS NYELVVIZSGÁK ÖRDÖGI KÖRE

A csupán közjátéknak bizonyuló 1928 és 1933 közti időszak után, mely alatt nemzeti parasztpárti kormány, illetve a Iorga-féle párt vezette az országot, újból a nemzeti liberálisok kerülnek hatalomra, s a tanügyi tárca birtokosa a hírhedten kisebbségellenes és kétszínű Anghelescu újabb támadásokat indít iskoláink ellen, ezúttal főleg a tanárok életét keseríti meg.

Az ismételten módosított középiskolai törvény visszaállítja a nyolcosztályos líceumot, másfelől pedig előírja, hogy a tanároknak az egyetem elvégzése után képesítővizsgát (examen de capacitate) kell tenniük, ha állami középiskolában kívánnak állást nyerni. Itt tehát olyan versenyvizsgáról volt tulajdonképpen szó, amelyen a jelentkezőknek csupán tíz-tizenöt százaléka mehetett át, ugyanis az üres katedrák számához szabták a sikeresen vizsgázók arányát. E szűrőn kisebbségi tanár csak kivételesen juthatott át. A magánoktatási törvény révén mindez összefüggésbe került a magyar iskolák

egyik létfeltételével. A fennebb már tárgyalt nyilvánossági jogot ugyanis (mely vizsgáztatásra és állami érvényű oklevelek kibocsátására hatalmazott fel) csak abban az esetben adták meg a felekezeti középiskoláknak, ha azok alsó tagozatán (gimnaziu) legalább két ún. végleges tanára, a felsőn (liceu) pedig legalább négy végleges tanár volt alkalmazásban. A végleges tanári státust a minisztérium pedig csak a képesítő vizsgát tetteknel ismerte el. A liberális kormányzat nem érte be ennyivel, tovább szigorította a magánoktatási törvény nyelvvizsgára vonatkozó cikkelyét is. Addig az az előírás volt érvényben, mely a románul nem tudó felekezeti tanerőket nyelvvizsga letételére kötelezte, megtoldva azzal a sok visszaélésre alkalmat nyújtó kitételrel, hogy ha a sikeres vizsgázóról utólag mégis kiderül, hogy nem tud kellőképpen románul, akkor külön tanfolyam hallgatására utasítható. Az új módosítás szerint, mely épp eme betoldást lovagolta meg, a tanár nemcsak tanfolyam hallgatására, hanem új nyelvvizsgára is kötelezhető, s ha azon nem megy át, eltilthatják a tanítástól. A miniszter parlament előtti indoklásában kifejtette, hogy a törvény meghozatala óta eltelt kilenc évben a magyar tanárok, tanítók nem tanultak meg románul. Az 1934 augusztusában beindult vizsgáztatás aztán valóságos vésztörvényeszéki eljárás módjára folyt le. Következtetni lehet az idegörlő egzisztenciális aggodalmakon túl a magyar oktatás pozícióvesztésére is pár alábbi adatból: Csík megyében 100 állami magyar tanítóból 23-nak elengedték a vizsgáját, 15 nyugdíjazását kérte, 13 nem jelentkezett, 38 átment és 11 megbukott. A felekezeti tanítók közül 125-öt szólítottak fel, nem jelentkezett 27, átment 32, megbuktattak 66-ot! Nagy csapás érte a két erdélyi unitárius főgimnáziumot, a nyolc tanárból 3 nem jelent meg, 2 átment, 3 megbukott. Hasonlóképpen a 19 unitárius tanító közül 14-et buktattak meg. Az erdélyi református egyházkerület vizsgára jelentkezett 56 tanára közül csak 24-et engedtek át, a 174 református tanító közül pedig csak 62-t. A hadjáratot követően a miniszter úgy rendelkezett, hogy aki nem jelentkezett, az még egyszer vizsgára állhatott, aki pedig

már megbukott, az állásából elbocsátandó. (Elképzelhető, milyen helyzetbe kerültek emberek és családok vagy akár egész intézmények! Aradon például a római katolikus gimnázium 6 tanára közül 4 nem ment át a vizsgán, az állami gimnázium 5 magyar tanára közül egyet mentesítettek a vizsga alól, egyet nyugdíjaztak, és a többi 3-at megbuktatták!)

„A magyar középiskolák ellen tehát Angheliescu két fronton indított támadást – összegezi a manővert Mikó Imre (*Huszonkét év*, 1941, Budapest, 148. old.). – A fiatal tanárokat a képesítő vizsgán buktatták el. Az idősebb, háború előtt diplomát szerzett tanárnemzedéket a nyelvizsgán rostálták ki. Közben pedig, ha hatnál kevesebbre olvadt le a tanárok száma valamelyik gimnáziumban, az iskolát be lehetett zárni.”

A VÉGEREDMÉNY

A fennebb vázolt politika csakis oda vezethetett, hogy a magyar anyanyelvű gyerekek egyre nagyobb hányada fosztatott meg az anyanyelvű oktatás lehetőségétől és jogától. De nem szabad itt megállni, amikor a veszteségeket számba vesszük. A művelődési-nyelvi kisémmizés mellett ugyanis a gyerekek azon elemi igénye is kielégítetlen maradt, hogy teljes értékű nemzeti nevelésben részesüljenek, és kiforgatták őket azokból a gyerek- és ifjúkori közösségelményekből, melyek nélkül azonosságtudatuk megcsönkült.

Az átnézett irodalomban a következő adatokat találtam – Mikó Imre idézi Rónay Andrást az 1931/32-es tanévre vonatkozóan –: a felekezeti elemik abban az évben csupán 76 255 gyereket tudtak befogadni. A megelőző tanévben 180 129 magyar tanköteles közül mindössze 76 255 járt (az óvodákat is beleértve) felekezeti oktató-intézetbe, a többiek, vagyis a magyar tankötelesek 57,6 százaléka kénytelen volt állami iskolába iratkozni.

Tisztáztuk és bizonyítottuk már fennebb, hogy az állam az iskolák magyar tagozatait mihamar tannyelvcsereére kényszerítette, amit

a hivatalos statisztikák meghamisításával próbálták meg leplezni. Így például a közoktatásügyi minisztérium 1933. évi kimutatása 427 állami magyar iskolát és tagozatot tüntet fel a 4295-ből, holott, miként Kiss Árpád kimutatta, 1934/35-ben mindössze 112-ben folyt még némi magyar nyelvű oktatás, így Csíkban; Szatmár és Brassó megyében már egyetlen állami iskolában sem. A hivatalos román statisztikák szerinti 261 000 magyar tanköteles közül tehát abban az évben – levonva a 112 állami iskola 11 484 növendékét és a felekezeti iskolák tanulóinak számát – hozzávetőlegesen, de kis hibaszázalékkal 175 000-re tehető a kizárólag románul tanuló magyar iskoláskorúak tömege.

A liberális kormányzat alatt tovább romló helyzetre jellemző, hogy csökkent az állami tanintézetek száma, s ezekben az 1936–37-es iskolai évben mindössze 4527 gyereket oktattak magyarul. A legkivívőbb példák a székelyföldiek voltak: Udvarhely megyében hat, Háromszéken egy, de Csík és Maros-Torda megyében már egyetlen tagozatot sem tartott fenn az elnemzetlenítő céljait az ún. „viszarománosítás” örve alatt elérni kívánó állam.

A HIVATALI ÖNKÉNY TOBZÓDÁSA

Eme előítéletektől fűtött légkörben a hatalommal és befolyással való visszaélés mindennaposá vált, s mivel nem célunk botránykrónikát írni, itt csak felsorolásszerűen említünk néhány jogi és közigazgatási, pedagógiai képtelenséget. A „mindent állami szabályozás alá lehet vonni” örületében például megtiltják nem csupán a más országból származó tankönyvek segédanyagként való felhasználását, hanem a magyar felekezeti iskolák önképző-, gyorsító- és tornaköreinek működését is (helyesebben: megszűnnek az előírt feltételek teljesíthetlensége miatt), de beleszól a minisztérium még az iskolai ünnepélyek programjának összeállításába is, s meg szabja, hogy a beszédeket román nyelven tartsák, szövegüket előzetesen mutassák be, s hogy a műsorszámoknak legalább fele ro-

mán legyen. Az ilyen eljárásokhoz nem szokott kortársak mindezt hajmeresztőnek találták, s ma tudjuk: bevezetés volt a kommunista totalitarizmus még szigorúbb ellenőrzést gyakorló diktatúrájához. A dolgok természetes rendjének ellentmondó volt az inspektorok százainak állandó nyüzsgése is az iskolákban, a jól ismert, későbbi ún. brigádjárás előzménye. Túlásaiban odáig fajult e gyakorlat, hogy miniszteri rendeletben követelték meg: a hét három napján még az órák közti tíz percben is csak románul beszéljen a tanuló, miként azt is, hogy a román és franciát csakis az állam által kijelölt román nemzetiségű tanárok taníthatták a felekezeti iskolákban is, akiknek azonban kötelező volt jóval magasabb, az állami fizetésekkel megegyező illetményt biztosítani. E despotikus rendszer mind a tanulók, mind a tanári kar és a vezetői réteg köreiben csakis a jellemferdülésnek és a permanens idegháborúnak a táptalaja lehetett. De mi egyebet lehetett várni attól az intézménytől, mely az egyén jogát arra, hogy saját hovatartozása megvallása ügyében szabadon rendelkezék, nem átalotta kétségbe vonni?

Ma már nemigen lehet vitás, hogy e keletiesen despotikus „polgári demokrácia”, e sajtóságosan individuumellenes és ezért hihetetlenül ellentmondásos, ám liberálisnak nevezett modernizációs kísérlet végül törvényszerűen dobta áldozatul Romániát a diktatúráknak, tulajdon kegyetlen nacionalizmusával előkészítette a talajt, iskolái révén is mindkét fajta totalitarizmus térhódításához, nem csupán ordas eszméi terjesztésével, hanem azáltal is, hogy az alattvalói és nyájszellemű magatartást tömegessé tette neveltjei, elnyomottjai és haszonélvezői körében egyaránt. Külön kiemelkedőnek tartjuk a mindent állami szabályozás jármába kényszerítő politika következményeit, lévén hogy e tendencia érvényesülésének útjába igazi akadályt ma sem tudunk gördíteni, pedig e veszélyes tendencia megfékezése a demokrácia alfája és omegája lenne.